

Ifrågasätt makten

| av Mattias Bengtsson

I Sverige har den starka regeringsmakten alltför länge prioriterats före andra demokratiska och medborgerliga värden. Det borde vara möjligt att finna stöd såväl bland medborgarna som i politiken för att ändra prioriteringen.

EFTER ETT TRIST VALRESULTAT, var i mina ögon ett av de få glädjeämnen det initiativ som folkpartiet tog i syfte att pröva förutsättningarna för en koalition med ett eller flera borgerliga partier och miljöpartiet.

Det var i och för sig uppenbart för alla att förutsättningarna inte var särskilt bra, för att uttrycka det försiktigt. För det första var det osannolikt att moderaterna skulle kunna delta i, om ens stödja, en sådan koalition. Och även om Lars Leijonborg lyckats samla alla partier förutom socialdemokraterna och vänsterpartiet hade majoriteten i riksdagen blivit mycket knapp, ett enda mandat.

Viktigare var ändå att det var svårt att se hur en sådan koalition skulle kunna enas om ett från borgerlig utgångspunkt rimligt sakpolitiskt innehåll. För en utanförstående tycktes det dock som om de förhandlingar som ändå hann genomföras, visade på en större grad av samsyn inom många områden än vad ens fördomar om miljöpartiet gav vid handen. Det är uppenbart felaktigt, vilket också visat sig i andra sammanhang, att se miljöpartiet som en del i ett monolitiskt vänsterblock. Och det var ju för övrigt inte miljöpartiet som spräckte det annorlunda regeringsförsoket, utan centern.

Men skälet till min glädje hade inte primärt att göra med insikten om att man i miljöpartiet bryr sig om småföretagare. Nej, det som piggade upp humöret var att någon vågade utmana den allt annat än självklara föreställningen om att Göran Perssons minoritetsregering skulle sitta kvar.

REDAN 1998

Jag tror att ett sådant ifrågasättande borde ha skett redan 1998, då det valets vinnare i grenen borgerlig kannibalism, kristdemokraterna, rimligtvis borde ha undersökt förutsättningarna för en regeringsbildning med miljöpartiet som partner. Men Alf Svensson var passiv.

Kanske avstod Svensson därför att han insåg hur negativt de flesta skulle reagera på ett sådant initiativ.

För det kändes sannerligen inte som att min glädje över att folkpartiet vågade utmana regeringen Persson delades av särskilt många inom den politiska klassen. Tvärtom var den gängse uppfattningen att Lars Leijonborg efter valframgången drabbats av hybris och därmed bjöd miljöpartiet på en chans att idka politisk utpressning mot socialdemokraterna.

De flesta politiska kommentatorer hade redan bestämt sig för vem som skulle ha makten. Göran Perssons minoritetsregering skulle sitta kvar med parlamentariskt stöd av vänsterpartiet och miljöpartiet.

Och så blev det också till sist. Men vad jag fortfarande inte kan smälta är att själva försöket att testa ett alternativ, inklusive miljöpartiets rätt självklara ambition att öka sitt politiska inflytande, närmast framställdes som illegitimt, att det av så många enkelt avfärdades i negativa termer som politiskt spel, schackrande och utpressning.

Den debatt om regeringsfrågans hantering som därefter följt har också behandlat händelserna efter valet som om det var ett problem som borde lösas. Några borgerliga debattörer har visserligen hävdat att det normala efter ett val borde vara att regeringen avgår, i alla fall om den är en minoritetsregering.

Men fler röster har höjts för att ändra systemet för att minska små partiets möjligheter att utöva inflytande. Statsministern har till exempel talat sig varm för majoritetsval i enmansvalkretsar enligt brittisk modell medan andra valt att framhålla den mera svenskt konventionella lösningen att höja ribban för tillträde till riksdagen (om än inte till turkiska nivåer).

Utgångspunkten tycks vara att det ur politisk systemsynpunkt inte bara är ett egenvärde att den exekutiva makten, regeringen, skall vara potent och effektiv, det är också prioriterat framför andra värden.

”De flesta politiska kommentatorer hade redan bestämt sig för vem som skulle ha makten.”

”Det råder trots allt i det närmast total konsensus om att det är bättre med demokrati än med mer auktoritära system, även om de senare skulle vara bättre på att få tågen att gå i tid.”

I praktiken innebär detta synsätt att det spelar mindre roll om en minoritet ges makten över majoriteten. Både det brittiska systemet och en högre spärr till riksdagen leder till att det blir lättare att i parlamentet samla en majoritet, men sannolikheten ökar därmed också för att det blir en majoritet som inte speglar väljarkårens sammansättning.

BÄTTRE ÄN PUNKTLIGA TÅG

Jag kan naturligtvis inse varför man i största allmänhet tycker att det är bra med potenta och effektiva ledare. Men frågan är hur detta skall vägas mot andra värden när det gäller offentlig maktutövning, när det handlar om hur vårt land skall styras. Sverige är inte ett företag. Och det råder trots allt i det närmast total konsensus om att det är bättre med demokrati än med mer auktoritära system, även om de senare skulle vara bättre på att få tågen att gå i tid.

Jag vill hävda att det finns en trend, en oroande trend, mot att stärka regeringsmakten på bekostnad av andra demokratiska och medborgerliga värden. Ett exempel är

”För att vara en demokrati har den politiska makten i Sverige varit monopoliserad på ett unikt sätt.”

förlängningen av mandatperioderna från tre till fyra år. Ett annat är reformeringen av budgetprocessen, som ger regeringen en mycket starkare ställning gentemot riksdagen när statens finanser skall fastställas. Ett tredje är den successiva utarmningen av den kommunala självstyrelsen. Till detta kommer medlemskapet i den Europeiska Unionen, då regeringen spelar den helt avgörande rollen från svensk sida när beslutet skall fattas inom EU. Varje exempel i sig kan försvaras och förklaras, men sammantaget är utvecklingen olycklig.

Därutöver är det inte oväsentligt att regeringsmakten under många decennier i huvudsak legat hos ett och samma parti. För att vara en demokrati har den politiska makten i Sverige varit monopoliserad på ett unikt sätt. Bristen på maktskiften har i sig lett till att regeringsmakten stärkts medan riksdagen kommit att spela en allt mera undanskymd roll. Ett exempel på detta är att statsråden i allt mindre utsträckning rekryteras ur riksdagen.

Men om den trend jag beskriver faktiskt existerar och

att den är ett problem, varför bryr sig då de till synes för evigt till opposition dömda politiska partierna så lite?

Ett viktigt skäl tror jag är att det handlar om konstitutionella frågeställningar, och sådana har vi intalat oss att man ändå inte kan göra någonting åt om inte socialdemokraterna vill – och det vill de ju inte. Det innebär att diskussioner om reformer av det politiska systemet anses vara akademiska. Därmed inskränks debatten till att handla om mer marginella förändringar där man uppfattar att det ändå finns någon liten chans till att få med socialdemokraterna, typ ökat inslag av personval.

PRINCIPER OVIKTIGA?

Ett annat, och kanske mera avgörande, skäl är nog att de flesta ledande borgerliga politiker egentligen inte har så mycket emot den starka regeringsmakten. Problemet för dessa politiker är mindre den principiella frågan om makt-delning och mera det praktiska problemet om att komma till makten. Det handlar inte om maktens omfattning utan om vem som innehar den.

Delvis är detta en begriplig inställning. Efter så lång tid av socialdemokratisk dominans är det inte konstigt att borgerliga ledare känner sig mindre lockade av konstitutionella reformer som skulle riskera att göra en borgerlig regering mindre potent och effektiv än vad som vore fallet vid status quo. Den borgerliga sakpolitiska agendan är viktigare än en bättre grundlag. Vad man vill göra prioriteras framför hur det bör göras.

Men mot det kan man invända att det inte är omöjligt att denna prioritering riskerar att bli ännu mera teoretisk än en diskussion om politikens spelregler. Om reglerna tenderar att gynna det statsbärande partiet, är chansen att få komma till maktens köttgrytor ändå begränsad.

Kanske vore det en bättre strategi att utmana och kritisera koncentrationen av makt än att fåfängt hoppas på att få ta över och själv blir makthavare.

MAKTDELNING PRIORITERAD

Vilka bör då utgångspunkterna för en konstitutionell debatt vara?

Min önskan vore att den i alla fall inledningsvis blev bred och rätt förutsättningslös. Med min egen oro över den växande maktkoncentrationen hos regeringen som utgångspunkt, skulle jag vilja föra in begrepp som makt-delning, maktspridning och maktväxling.

Det kan handla om frågeställningar kring regeringens

bas, dvs hur stort stöd den bör ha i parlamentet. Det kan handla om att tidsbegränsa uppdragens längd för politiker i exekutiva funktioner, som till exempel statsråden. Det kan handla om att skilja regeringsmakten från riksdagen genom att införa direktvald statsminister. Det kan handla om att möjliggöra medborgarinitiativ och beslutande folkomröstningar.

Jag är övertygad om att det är hög tid att på ett kreativt och frimodigt sätt diskutera politikens spelregler. Min tro är också att det är möjligt att vinna brett medborgerligt stöd för konstitutionella reformer.

INGET S-VETO

Ett första steg måste bli att övervinna föreställningen om att socialdemokraterna har någon form av vetorätt. Visst är det önskvärt att uppnå en bred konsensus om spelreglerna. Men det innebär inte att det är demokratiskt rimligt att strunta i en betydande minoritet om denna har uppfattningen att reglerna är ojusta. Dessutom borde det finnas rätt hyggliga möjligheter att skapa en majoritet för reformer.

Det är uppenbart att det inom miljöpartiet finns många som är intresserade av dessa frågor, inte minst språkröret Peter Eriksson. Han har själv lett ett uppror mot maktfullkomliga socialdemokrater i hemkommunen, Kalix, där alla partier vid sidan av s samlats i syfte att bryta ett till synes evigt maktinnehav. Även i vänsterpartiet borde det finnas intresserade, då allt fler tröttnat på rollen som stödparti utan

större inflytande.

Och frågan är om det inte till och med finns krafter inom arbetarrörelsen som är mogna att diskutera hur vi gör politik. Allt från Göran Perssons ledarstil till de många skandaler som drabbat partiet visar på en maktfullkomlighet som retar ett växande antal inom socialdemokratin. Den offentligt uppblående interna konflikten inom Stockholms arbetarkommun är ett tecken i tiden.

Trots detta inser jag att det är en lång väg fram till beslut om nya spelregler. Men jag tror ändå att själva debatten i sig om hur vi gör politik skulle vara värdefull även om den inte leder till några betydande förändringar av grundlagen. Att ifrågasätta makten är i sig ett sätt att hålla den på mattan.

Mattias Bengtsson (mattiasb@timbro.se) är vd för Timbro.

”Det är hög tid att på ett kreativt och frimodigt sätt diskutera politikens spelregler.”

”Den offentligt uppblående interna konflikten inom Stockholms arbetarkommun är ett tecken i tiden.”